

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДО-РЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.4.12
УДК 349.6

*Верещук А. В.,
аспірантка кафедри екологічного
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0009-0006-4008-7691*

ЕКОЛОГІЧНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЯК РУШІЙНА СИЛА ЗЕЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ (ПРАВОВИЙ АСПЕКТ)

Стаття присвячена всебічному аналізу юридично значимих властивостей екологічного господарювання як структурного елемента розбудови «зеленої» економіки України. У роботі досліджено нормативні засади розвитку екологічного підприємництва, що охоплюють енергетичну, транспортну та відходозберігаючу політику, а також проаналізовано їх взаємозв'язок із європейськими підходами до екологічної безпеки. Показано, що чинна законодавча база залишається фрагментарною й потребує комплексного оновлення з урахуванням сучасних екологічних викликів, зокрема пов'язаних із наслідками війни та зобов'язаннями щодо імплементації директив ЄС.

У статті визначено три ключові виміри екологічного підприємництва: як об'єкта правового регулювання, що включає екологічні стандарти, обмеження та процедури контролю; як інструмента реалізації державної екологічної політики через ринкові, стимулюючі та управлінські механізми; а також як суб'єкта господарювання, що потребує спеціального правового режиму з урахуванням специфіки екологічно орієнтованої діяльності. Розкрито зміст розширеної правосуб'єктності таких суб'єктів, яка передбачає додаткові права щодо доступу до державних стимулів та обов'язки із дотримання підвищених екологічних вимог.

Сформульовано критерії оцінювання екологічного ефекту, що включають скорочення викидів, ресурсозбереження, впровадження екологічних технологій та відновлення природних ресурсів. Значну увагу приділено класифікації суб'єктів екологічного господарювання за видами діяльності, характером екологічного впливу, комерційністю та територіальними особливостями, зокрема у сфері повоєнного відновлення.

Додатково проаналізовано вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на формування правових механізмів екологізації економіки, включаючи роль міжнародних зобов'язань, рівень інноваційного потенціалу та екологічну свідомість суспільства. Обґрунтовано, що ефективність «зеленої» трансформації залежить від здатності держави забезпечити збалансоване регуляторне середовище та дієві стимули для бізнесу. Підкреслено, що формування

спеціального правового режиму екологічного підприємництва є ключовою передумовою переходу України до моделі сталого розвитку.

Ключові слова: екологічне підприємництво, зелена економіка, правовий режим, правосуб'єктність, екологічний ефект, сталий розвиток, державна підтримка, екотехнології, екологічна політика, повоєнне відновлення.

Постановка проблеми. Попри закріплення стратегічних орієнтирів «зеленої» економіки в законодавстві України та імплементацію низки екологічних стандартів ЄС, правове регулювання екологічного підприємництва залишається фрагментарним і несистемним. Чинні нормативно-правові акти не визначають чітко ані кола суб'єктів екологічного підприємництва, ані критеріїв віднесення їх діяльності до «зеленої» економіки, ані особливостей правового статусу та спеціального режиму господарювання, що ускладнює належне правове забезпечення повоєнного екологічного відновлення та реалізації державної екологічної політики. В умовах війни та післявоєнної відбудови особливої актуальності набуває потреба у формуванні цілісної моделі спеціального правового режиму екологічного підприємництва, здатного поєднати екологічні пріоритети, економічні стимули та інструменти державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових джерелах екологічне підприємництво та «зелена» економіка розглядаються здебільшого через економічний та організаційний аспекти, тоді як правовий вимір залишається фрагментарно опрацьованим. Наприклад, Г. Купалова зосереджується на змістовних критеріях екологічної діяльності та проблемах класифікації природоохоронних товарів [1], тоді як О. Корчинська та В. Маховка аналізують організаційно-правові

форми екологічного туризму [2; 3]. Післявоєнний розвиток екобізнесу та його соціальна роль досліджуються в працях Л. Северин-Мрачківської та К. Давидкової [4]. Економічні інструменти стимулювання екологічної діяльності обґрунтовано висвітлені у роботах Г. Буканова, Е. Буна та В. Крутякової [5; 6; 7]. Правові підходи до спеціальних режимів господарювання аналізує С. Серебряк [8], проте комплексна модель правового режиму екологічного підприємництва все ще потребує подальшого наукового обґрунтування.

Постановка завдання. Метою статті є теоретико-правове обґрунтування екологічного підприємництва як комплексного правового феномену, з'ясування його місця в системі спеціальних правових режимів господарювання та визначення юридично значимих властивостей екологічного господарювання, зокрема щодо організаційно-правових форм, обсягу правосуб'єктності, критеріїв оцінки екологічного ефекту діяльності, класифікації суб'єктів та інструментів державного стимулювання в умовах розбудови «зеленої» економіки та повоєнного відновлення довкілля.

Виклад основного матеріалу. Стратегічні напрями розбудови «зеленої» економіки в Україні отримали нормативне закріплення у низці законодавчих актів, що визначають засади сталого розвитку та формування екологічно-орієнтованої моделі господарювання. Як зазначає

Д. Д. Задихайло, власне правовий механізм екологічного господарювання є найважливішою комплексною складовою такого багатаспектного за своїм масштабом та змістом економіко-правового механізму [9, с. 98-99]. Одним із ключових векторів є розвиток альтернативної енергетики, правові основи якої встановлені законами України «Про альтернативні джерела енергії» [10] та «Про альтернативні види палива» [11]. Законодавець визначає альтернативні джерела енергії через перелік відновлюваних ресурсів – сонячної, вітрової, геотермальної енергії, біомаси, біогазу тощо (ст. 1 Закону «Про альтернативні джерела енергії»). Такий підхід свідчить про орієнтацію держави на розширення використання екологічно-безпечних енергетичних технологій і створення умов для розвитку відповідних видів підприємницької діяльності, зокрема через механізм «зеленого» тарифу.

Правове регулювання у сфері альтернативної енергетики ґрунтується на принципах нарощування частки відновлюваної енергії, зменшення залежності від імпортованих ресурсів, забезпечення екологічної безпеки та стимулювання інвестиційного середовища (ст. 3 означеного Закону). Це формує нормативне підґрунтя для активізації підприємницьких ініціатив, спрямованих на впровадження «зелених» технологій і створення ринку екологічно-орієнтованих послуг.

Суттєве значення у структурі «зеленої» економіки має також транспортна сфера. Національна транспортна стратегія України до 2030 року визначає екологізацію транспорту одним із ключових пріоритетів, передбачаючи дотри-

мання екологічних стандартів при плануванні та будівництві транспортної інфраструктури, розвиток електромобільності, використання альтернативних видів палива, зменшення викидів та створення стимулів для впровадження енергозберігаючих технологій [12]. Відтак нормативно-правова база формує умови для розвитку підприємницької діяльності в галузях «зеленого» транспорту, зарядної інфраструктури, екомобільності та логістичних екосистем.

Не менш значущим напрямом є правове забезпечення управління відходами. Значні обсяги накопичених відходів та відсутність ефективного механізму їх перероблення обумовлюють необхідність формування сучасної системи циркулярної економіки. Закон України «Про управління відходами» визначає основні цілі державної політики: захист здоров'я людей і довкілля, дотримання ієрархії управління відходами, запровадження розширеної відповідальності виробника (ст. 3) [13]. Реалізація цих положень передбачає активну участь суб'єктів підприємництва у сферах перероблення, повторного використання ресурсів, екологічних інновацій та «замкнених» виробничих циклів.

Узагальнюючи, можна констатувати, що законодавча база, яка охоплює енергетичну, транспортну та відходозберігаючу політику, формує цілісний нормативний фундамент «зеленої» економіки. Водночас саме підприємницький сектор виступає ключовим носієм та драйвером реалізації екологічних цілей держави.

З огляду на це екологічне підприємництво проявляється у

кількох взаємопов'язаних вимірах: як об'єкт правового регулювання, що охоплює систему норм, спрямованих на організацію та обмеження його діяльності; як інструмент реалізації екологічної політики держави, оскільки через ринкові механізми втілюються засади сталого розвитку; а також як суб'єкт господарювання зі спеціальним правовим режимом, що функціонує в умовах пріоритетності екологічних стандартів, «зелених» стимулів та нормативних вимог системи сталого розвитку.

Саме необхідність окреслення й диференціації цих аспектів і зумовлює подальший аналіз поділу екологічного підприємництва в системі правового регулювання та визначення його ролі у розбудові «зеленої» економіки [14].

Екологічне підприємництво як об'єкт правового регулювання охоплює сферу господарської діяльності, спрямованої на виробництво товарів, виконання робіт чи надання послуг із мінімальним впливом на довкілля або з прямою екологічною користю. Законодавче регулювання у цій сфері визначає вимоги до екологічних стандартів, лімітів використання природних ресурсів, норм викидів та критеріїв екологічної безпеки, яким мають відповідати суб'єкти такої діяльності. Як об'єкт правового впливу, екологічне підприємництво включає встановлення механізмів державного контролю, екологічного аудиту, ліцензування та дозвільних процедур. Норми, які регулюють цю сферу, також передбачають економічні стимули — «зелені» тарифи, податкові преференції, грантові та інвестиційні програми для екологічно-орієнтованих бізнесів. Крім того, правове регулювання визначає

відповідальність за порушення екологічних вимог, що забезпечує дотримання принципів сталого розвитку. Таким чином, екологічне підприємництво як об'єкт правового регулювання постає комплексним інститутом, що інтегрує екологічні, економічні та управлінські інструменти для забезпечення збалансованої взаємодії бізнесу з навколишнім природним середовищем.

У 2022 році «Глобальний договір ООН в Україні» спільно з державними та бізнесовими інституціями провів опитування щодо готовності підприємств модернізувати виробництво відповідно до Директиви 2010/75/ЄС, що передбачає впровадження найкращих доступних технологій та методів управління (далі –НДМТ) [15]. Зібрані дані показали низький рівень поінформованості бізнесу про технології, які забезпечують зменшення промислового забруднення: лише 15,7% підприємств розуміють зміст НДМТ, тоді як 84,3% не володіють необхідною інформацією. Така ситуація свідчить про обмежені можливості бізнесу реалізовувати екологічні вимоги держави, що безпосередньо впливає на ефективність екологічної політики.

Хоча певні галузі – сільське господарство, машинобудування, промисловість та телекомунікації – демонструють вищий рівень обізнаності, значна частина підприємств потребує інформаційної та інституційної підтримки для переходу до екологічно-безпечних технологій [15]. Активне впровадження НДМТ, модернізація обладнання та адаптація виробництва до стандартів ЄС є ключовими передумовами розвитку екологічного підприємництва,

оскільки саме через інноваційні технології реалізуються стратегічні цілі державної екологічної політики.

Підтримка з боку держави посилює можливості бізнесу щодо переходу до екологічних стандартів. Міністерство захисту довкілля та профільні інституції ініціювали низку рішень, спрямованих на зниження регуляторного навантаження під час воєнного стану: запроваджено мораторій на планові екологічні перевірки, спрощено процедури отримання дозволів, продовжено строки подання екологічної звітності, відтерміновано нові нормативи для окремих галузей, а підприємства з територій активних бойових дій звільнено від сплати екологічного податку [16]. Такі заходи не лише зменшують тиск на бізнес, а й формують умови для активнішої участі суб'єктів господарювання у природоохоронній діяльності.

Законодавчі новації у сфері управління відходами та екологічного контролю – ухвалення закону про управління відходами (імплементация Директиви 2008/98/ЄС), створення Національного реєстру викидів і перенесення забруднювачів (Регламент ЄС № 166/2006) та цифровізація дозвільних процедур – створюють комплексне нормативне середовище, яке підсилює роль підприємств у досягненні екологічних цілей [16]. Правила, що зближують Україну з європейською моделлю екологічного управління, спрямовані на те, щоб господарюючі суб'єкти не лише виконували вимоги, а й ставали активними учасниками екологічних трансформацій.

Темпи «екологізації» бізнесу все ще залишаються повільними. За результатами опитування, на мо-

дернізацію впливають зниження попиту, економічна непередбачуваність, обмежений доступ до кредитів, нестача капіталу та високе податкове навантаження [15]. Попри це, саме екологічне підприємництво забезпечує практичну реалізацію державної екологічної політики, адже сприяє впровадженню природоохоронних технологій, зменшенню промислового забруднення та формуванню національної моделі «зеленої» економіки [17].

Спеціальний правовий режим господарювання посідає важливе місце у механізмі державного регулювання й може запроваджуватися як на визначений, так і на невизначений строк, на всій території держави або в окремих її частинах. Його застосування, зокрема у період дії надзвичайного чи воєнного стану, передбачає використання специфічного поєднання правових засобів — обмежень, дозволів, заборон і стимулів, що дають змогу гнучко регулювати діяльність суб'єктів у визначених галузях або видах господарювання. Такий підхід забезпечує можливість сфокусовано коригувати економічні процеси відповідно до пріоритетів державної політики, включно з екологічною сферою.

Формування та трансформація спеціальних правових режимів господарювання здійснюється з урахуванням особливостей певної діяльності, умов її провадження та суспільної значущості її результатів. У сфері екологічного підприємництва ці режими покликані створювати умови для реалізації екологічних інновацій, переходу до низьковуглецевих технологій, підвищення енергоефективності та зменшення техногенного наванта-

ження на довкілля. Водночас зміни економічної, соціально-екологічної чи політичної ситуації можуть потребувати як модернізації таких режимів, так і повного припинення їх дії, що особливо характерно для тимчасових пільгових режимів, запроваджених на окремих територіях.

З огляду на це, подальший аналіз має бути присвячений з'ясуванню змісту та ролі спеціального правового режиму господарювання у контексті екологічного підприємництва, оскільки саме він визначає межі, умови та стимули розвитку «зеленої» економіки й впливає на можливість досягнення цілей державної екологічної політики [8].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС визначає стратегічні орієнтири розвитку національного законодавства, зокрема у сфері екологічної безпеки та «зеленої» економіки. Виконання її положень створює не лише нові можливості, а й значні ризики для українських виробників, передусім через недостатню відповідність продукції екологічним стандартам ЄС. Одним із шляхів подолання такої проблеми є розвиток екологічного підприємництва, орієнтованого на охорону довкілля, раціональне використання природних ресурсів та впровадження екологічно безпечних технологій. Цей напрям господарювання здатний підвищувати конкурентоспроможність держави, покращувати якість життя населення та посилювати експортний потенціал.

Попри окремі позитивні зрушення, правове забезпечення екологічного підприємництва в Україні залишається фрагментарним. Загальні засади здійснення такого виду діяльності визначені низкою законів

про інноваційну, інвестиційну, енергетичну та природоресурсну сфери. Водночас ці акти не формують цілісної моделі правового регулювання екологічного підприємництва й потребують уточнення з урахуванням його специфіки. Окремі питання врегульовано також законами «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про аквакультуру», «Про альтернативні джерела енергії», «Про екологічний аудит» тощо, проте вони не забезпечують комплексності правового режиму.

Підзаконні акти – зокрема розпорядження Кабінету Міністрів України про підтримку Платформи зеленої промисловості – охоплюють лише окремі аспекти екологічного підприємництва та не визначають його як самостійний правовий інститут. Таким чином, правовий режим цієї сфери наразі не відзначається системністю та завершеністю.

Розвиток екологічного підприємництва потребує формування спеціального правового режиму господарювання, що враховував би екологічні пріоритети держави та особливості функціонування суб'єктів «зеленої» економіки. Доцільною є розробка спеціального закону «Про екологічне підприємництво», який би визначав правовий статус суб'єктів, види екологічного підприємництва, економіко-правові механізми діяльності (фінансування, оподаткування, кредитування, субсидювання, ціноутворення), а також інструменти державного та місцевого регулювання.

Застосування спеціальних правових засобів – поєднання обмежень і стимулів, пільгового оподаткування, підтримки екологічної модерні-

зації, сертифікації та інформування – сприятиме залученню ресурсів і впровадженню екологічних інновацій. Важливою особливістю такого режиму є забезпечення балансу публічних і приватних інтересів: держава реалізує свій обов'язок щодо створення безпечного довкілля, а суб'єкти господарювання отримують умови для ефективної діяльності та прибутковості, зокрема в межах державно-приватного партнерства.

Впровадження спеціального правового режиму для екологічного підприємництва дозволить посилити позиції українських виробників на міжнародних ринках, зменшити залежність від імпорту, забезпечити раціональне природокористування та підвищити рівень екологічної безпеки держави [18].

Узагальнення особливостей становлення спеціального правового режиму екологічного підприємництва дає підстави перейти до аналізу його ключових юридично значимих властивостей. Для повноцінного функціонування суб'єктів «зеленої» економіки важливими є не лише загальні засади регулювання, а й чітка правова характеристика організаційно-правових форм, меж та обсягу їх правосуб'єктності, специфіки здійснюваної діяльності та інструментів державної підтримки. Значущою є також проблема встановлення критеріїв оцінки екологічного ефекту від діяльності таких суб'єктів, адже саме від реальних показників впливу на довкілля залежить обґрунтоване застосування стимулів, преференцій чи обмежень.

Особливу увагу необхідно приділити класифікації суб'єктів екологічного господарювання залежно від характеру діяльності, ступеня її

впливу на навколишнє природне середовище, комерційного або некомерційного спрямування, а також територіальної специфіки. В умовах масштабного пошкодження екосистем унаслідок воєнних дій окремої концептуалізації потребують суб'єкти, що здійснюють діяльність у сферах повоєнного відновлення довкілля, рекультиватії, реабілітації природних комплексів та ліквідації шкоди.

Розроблення юридично значимих властивостей екологічного господарювання дасть можливість сформувати комплексну модель правового статусу екологічних суб'єктів та забезпечити ефективне застосування спеціального правового режиму з урахуванням екологічних пріоритетів держави.

Чинне законодавство України – зокрема, Закони «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про аквакультуру», «Про відходи» та інші нормативні акти – не визначає види суб'єктів екологічного підприємництва, не встановлює вимоги до їх правового статусу та не окреслює можливі організаційно-правові форми його провадження. Наукові дослідження також підтверджують відсутність єдиного підходу до визначення кола таких суб'єктів. Так, на думку Г. І. Купалової, суб'єктами екологічного підприємництва можуть бути юридичні особи будь-яких форм власності та фізичні особи-підприємці, а також інші учасники господарської діяльності, що виробляють продукцію, виконують роботи чи надають природоохоронні послуги. При цьому дослідниця підкреслює, що ані на міжнародному, ані на національному рівні не існує єдиних критеріїв віднесення продукції

чи діяльності до природоохоронних, а також не розроблено їх класифікації [1, с. 38].

Проблема визначення організаційно-правових форм характерна і для окремих видів екологічного підприємництва. Наприклад, у сфері сільського зеленого туризму О. О. Корчинська вважає можливими організаційно-правовими формами агроосель юридичні особи, фізичних осіб-підприємців та особисті селянські господарства [2, с. 82]. В. М. Маховка, у свою чергу, пропонує ширший підхід, відносячи до суб'єктів екологічного туризму як господарські об'єднання (товариства, акціонерні товариства, асоціації, громадські організації, кластери), так і індивідуальні форми діяльності, включно з незареєстрованими приватними особами [3].

Таким чином, у юридичній доктрині відсутня узгоджена позиція щодо визначення суб'єкта екологічного підприємництва та його організаційно-правової форми. В умовах необхідності розвитку «зеленої» економіки особливого значення набуває формування системи ознак суб'єкта екологічного підприємництва, які дозволяти б віднести певного учасника ринку до цієї категорії. Доцільно законодавчо визначити змістовні критерії такої діяльності – виробництво екологічної продукції, обсяг реалізації, рівень екологічного ефекту тощо, – не обмежуючи при цьому свободу вибору організаційно-правової форми господарювання, встановлену загальними нормами законодавства.

Екологічне підприємництво може здійснюватися у будь-яких організаційно-правових формах, передбачених законодавством для

підприємницької діяльності – юридичними особами, фізичними особами-підприємцями, кооперативами, господарськими об'єднаннями тощо. У рамках «зеленої» економіки важливо не обмежувати суб'єктів спеціальною формою організації, а, навпаки, забезпечити можливість здійснення екологічно орієнтованої діяльності у різних організаційних моделях. Такий підхід забезпечує гнучкість правового статусу суб'єкта та сприяє поширенню екологічних практик у широкому спектрі галузей.

Правосуб'єктність у сфері екологічного підприємництва має охоплювати не лише загальні можливості здійснення господарської діяльності, але й додаткові права та обов'язки, пов'язані з екологічною специфікою виробництва. До них можуть належати: право на отримання державних екологічних стимулів; обов'язок дотримання підвищених вимог екологічної безпеки; право на спрощені процедури екологічної сертифікації та доступ до природних ресурсів за умови впровадження найкращих доступних технологій; обов'язок забезпечувати прозорість даних про вплив виробництва на довкілля. Така розширена правосуб'єктність забезпечує реальне підпорядкування діяльності суб'єктів принципам сталого розвитку.

Однією з фундаментальних юридично значимих властивостей екологічного господарювання є необхідність встановлення критеріїв вимірювання його впливу на довкілля. Оцінка екологічного ефекту включає: скорочення викидів забруднюючих речовин; зниження рівня споживання енергетичних та природних ресурсів; обсяг відновлених або повторно використаних ма-

теріалів; екологічну ефективність продукції; рівень впровадження еко-технологій. Законодавче визначення таких критеріїв дозволяє відмежувати суб'єктів екологічного підприємництва від загального масиву господарюючих суб'єктів, а також формувати підстави для надання податкових, кредитних та інвестиційних стимулів.

Післявоєнний розвиток України потребує чіткої державної концепції відновлення довкілля та природоохоронної стратегії, що має стати підґрунтям для діяльності суб'єктів екологічного господарювання. Формування екологічної стратегії бізнесу за підтримки держави створює передумови для сталого соціально-економічного розвитку та відповідає підходу, згідно з яким сталий розвиток забезпечує збереження сукупних природних, людських і соціальних ресурсів для майбутніх поколінь [5]. У сучасних умовах приватний сектор відіграє ключову роль у фінансуванні природоохоронних проєктів, однак його участь можлива лише за наявності гарантованих економічних стимулів та правової визначеності [6].

Юридично значимими властивостями екологічного господарювання виступають, зокрема, механізми державної підтримки суб'єктів цієї діяльності. До таких механізмів належать: фінансові стимули, доступ до довгострокового кредитування, податкові пільги, спрощення дозвільних процедур, гарантії прав власності та захист інвестицій у природоохоронні технології. Державна підтримка в поєднанні з міжнародною технічною допомогою та кредитними лініями здатна забезпечити модернізацію вироб-

ництва та впровадження екологічно чистих технологій.

Суттєве значення мають також економічні інструменти стимулювання: система екологічних субсидій, пільгове кредитування, зменшення податкового навантаження, підтримка споживачів екологічної продукції. Як показує міжнародний досвід, збалансоване поєднання обмежувальних і стимулювальних регуляторів формує ефективне середовище для розвитку екологічних технологій та становлення екоіндустрії [19].

Важливою юридично значимою властивістю екологічного господарювання є класифікація його суб'єктів та напрямів діяльності. У повоєнний період особливого значення набувають суб'єкти, орієнтовані на відновлення екосистем, рекультивацію територій, створення природоохоронних екопарків, притулків для видів, що постраждали від війни, або підприємств з виробництва екологічно чистих товарів. В окрему групу можуть бути віднесені суб'єкти, що працюють у депресивних регіонах, забезпечуючи відновлення довкілля та створення робочих місць [20].

Важливим аспектом є й взаємодія екологічного та соціального підприємництва, яка посилює інноваційність та суспільну орієнтованість екологічних проєктів. Соціальні підприємства здатні залучати додаткові ресурси через гранти, фандрейзинг та імпакт-інвестиції, що забезпечує стійкість екологічних ініціатив та підтримує їх масовість.

Загалом державна природоохоронна політика та розвиток екологічного господарювання мають базуватися на інтеграції економічних, правових і соціальних ін-

струментів. Взаємозв'язок економіки та довкілля, який у науковій літературі розглядається як нова парадигма розвитку, визначає необхідність спрямування підприємництва на екологічно безпечні та ресурсозберігальні моделі діяльності. Такий підхід формує фундамент для розвитку національної екоіндустрії, зменшення техногенного навантаження та підвищення конкурентоздатності України на міжнародних ринках [4].

Суб'єктів екологічного господарювання доцільно класифікувати за кількома взаємопов'язаними критеріями, що відображають характер та результати їх діяльності. По-перше, за видами діяльності можна виокремити виробників екологічної продукції, надавачів природоохоронних послуг, суб'єктів відтворювальної діяльності (рекультивация, лісовідновлення) та розбудови екологічної інфраструктури, оскільки саме зміст їх операцій визначає специфіку правового статусу та обсягу відповідальності. По-друге, за екологічним ефектом суб'єкти поділяються на тих, що створюють прямий ефект шляхом зменшення забруднення, опосередкований – через інновації, консалтинг чи аудит, або комплексний – поєднуючи виробничі й природоохоронні функції, що дозволяє оцінити їхній реальний внесок у захист довкілля. По-третє, за комерційною спрямованістю виділяють комерційні підприємства, некомерційні організації та соціально-екологічні гібридні структури, діяльність яких спрямована водночас на досягнення екологічного результату і соціального ефекту. По-четверте, за територіальною специфікою виокремлюються суб'єкти, що

працюють на територіях, постраждалих від бойових дій, зосереджуючись на очищенні, реабілітації та відновленні екосистем; суб'єкти відновлення природних ресурсів; а також ті, що створюють нову екологічну інфраструктуру у депресивних та звільнених регіонах. Така класифікація дозволяє розглядати екологічне господарювання як багаторівневу систему, у якій поєднуються вид діяльності, екологічний результат, економічна мотивація та просторові умови, що у підсумку створює комплексне бачення суб'єктного складу «зеленої» економіки і дозволяє сформулювати правові підходи до їхнього регулювання та державної підтримки.

В Україні інструменти державного стимулювання «зеленої» господарської діяльності перебувають на етапі активного формування, хоча низка економічних механізмів уже застосовується в межах екологічної політики. Нині переважають бюджетно-фіскальні засоби, такі як екологічне оподаткування, збори та платежі, екологічне нормування й штрафні санкції, однак саме вони мають обмежений стимуляційний потенціал, адже спрямовані переважно на обмеження негативної діяльності, а не на її трансформацію. Закон України «Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 року» визначає необхідність переходу до ширшої системи фінансово-економічного стимулювання, включаючи екологічну модернізацію промислових підприємств шляхом зниження ставок екологічного податку або через механізми компенсації, що має забезпечити стабільне фінансування природоохоронної діяльності

та підтримку розвитку екологічного підприємництва. У цьому контексті ключовими інструментами державного впливу мають стати: контроль за забрудненням, правове регулювання відповідно до стандартів ЄС, міжсекторне партнерство, екологічний моніторинг, впровадження стратегічної екологічної оцінки та екоменеджменту. Розвиток системи стимулювання потребує інституційної модернізації державного екологічного управління на засадах сталого розвитку, а також створення дієвого фінансово-кредитного механізму, який передбачатиме пільгове кредитування, податкові стимули, інвестиційну підтримку проектів із впровадження чистих технологій та продукції з вторинної сировини. Серед перспективних інструментів варто виокремити зниження податку на прибуток для підприємств, що переходять до маловідходних технологій, інвестують у відновлювані ресурси або виробляють екологічно безпечні товари. Важливим напрямом стала й необхідність встановлення реальної повної вартості природних ресурсів, що дозволить сформулювати справедливую систему екологічних платежів і підвищити відповідальність природокористувачів. Розробка комплексної системи державного стимулювання «зеленої» господарської діяльності має охоплювати і законодавче удосконалення, і адаптацію національних стандартів до європейських вимог, що дасть змогу створити економічні умови для розвитку екологічно орієнтованого бізнесу та циркулярної економіки [7].

Вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на програмування етапів та глибини запровадження «зеленої»

економіки має комплексний характер і формує правові рамки, у межах яких здійснюється екологізація господарської діяльності. До зовнішніх чинників передусім належать міжнародні зобов'язання України у сфері охорони довкілля, вимоги Угоди про асоціацію з ЄС, імплементація директив щодо промислових викидів, управління відходами, кліматичної політики та енергоефективності. Міжнародні стандарти задають орієнтири, що визначають темпи, черговість і зміст державних програм переходу до «зеленої» економіки, а також впливають на гармонізацію законодавства та перегляд національних екологічних нормативів. Значним зовнішнім чинником є й глобальний ринок «зеленої» продукції, доступ до якого потребує правового закріплення підвищених вимог до екологічності виробництва, впровадження сертифікації, маркування та прозорих процедур контролю.

Серед внутрішніх чинників ключову роль відіграє соціально-економічний стан держави, рівень інноваційного розвитку, інвестиційна привабливість екологічних проектів та спроможність бюджетної системи підтримувати зелений перехід. Значення мають також внутрішні екологічні виклики, включаючи наслідки війни, забруднення територій, деградацію природних ресурсів, що зумовлює потребу формувати глибші та швидші етапи екологізації у певних секторах. Важливим чинником є рівень екологічної свідомості суспільства та готовність бізнесу до модернізації, оскільки саме ці аспекти визначають реалістичність імплементації правових норм.

У правовому аспекті програмування етапів розвитку «зеленої» економіки залежить від здатності держави адаптувати законодавство до цих чинників: створити гнучкі механізми регулювання, передбачити поетапне впровадження стандартів, забезпечити економічні стимули, а також запровадити спеціальні правові режими у сферах, що потребують пріоритетного втручання. Глибина екологізації буде визначатися тим, наскільки збалансовано законодавство поєднає міжнародні зобов'язання, економічну спроможність держави, інтереси бізнесу та потреби відновлення довкілля.

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що становлення «зеленої» економіки в Україні відбувається в умовах поступового формування нормативного фундаменту та усвідомлення стратегічної ролі екологічного підприємництва у реалізації цілей сталого розвитку. Законодавчі акти у сферах альтернативної енергетики, транспорту, управління відходами, а також імплементація європейських директив закладають рамки екологічно орієнтованої моделі господарювання, у межах якої підприємницький сектор виступає ключовим носієм екологічних трансформацій.

Водночас правове регулювання екологічного підприємництва все ще має фрагментарний характер: відсутні чітко визначені види суб'єктів, критерії віднесення їх до «зеленого»

сектору, класифікація видів діяльності та усталена система оцінки екологічного ефекту. Це зумовлює необхідність формування спеціального правового режиму екологічного підприємництва, який би комплексно поєднував вимоги екологічної безпеки, економічні стимули, механізми державної підтримки та інституційні гарантії для розвитку «зеленої» економіки.

Разом із тим, ефективність такого режиму безпосередньо залежить від врахування зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на програмування етапів та глибини екологізації господарської діяльності. Міжнародні зобов'язання, європейські стандарти, глобальна конкуренція на ринках «зеленої» продукції, з одного боку, та наслідки війни, стан екосистем, рівень інвестиційної привабливості, екологічна свідомість суспільства й готовність бізнесу до модернізації – з іншого, формують складний контекст, у якому мають застосовуватися правові інструменти.

Подальший розвиток екологічного господарювання вимагає не лише удосконалення законодавства і розширення системи фінансово-економічних стимулів, а й чіткої юридичної конкретизації статусу суб'єктів «зеленої» економіки, їх класифікації, пріоритетів повоєнного відновлення довкілля та узгодження публічних і приватних інтересів у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Список використаних джерел

1. Купалова Г. І. Екологічне підприємництво як невід'ємна складова сталого розвитку України. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2011. № 26. С. 36–39.

2. Корчинська О. О. Організаційно-економічне та інституційне забезпечення розвитку сільського зеленого туризму. *Агросвіт*. 2015. № 5. С. 80–83.
3. Маховка В. М. Сучасні організаційно-правові аспекти організації підприємств сільського (зеленого) туризму в Україні. *Молодий вчений*. 2015. № 2. С. 1217–1221.
4. Северин-Мрачковська Л., Давидкова К. Екобізнес в Україні: сучасний стан та розвиток у післявоєнний період (соціально-філософський вимір). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія*. 2025. № 12. С. 105–112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2523-4064.2025/12-18/23>.
5. Бун Е. Система екологічного менеджменту на підприємстві. *Механізм регулювання економіки*. 2001. № 1-2. С. 25–37.
6. Крутякова В. І. Ринковий механізм розвитку екологічного підприємництва в Україні. *Екологічні інновації*. 2001. № 12. С. 240–245.
7. Буканов Г. Економічні інструменти реалізації державної екологічної політики. *Public administration aspects*. 2020. Т. 8, № 5. С. 5–12. DOI: <https://doi.org/10.15421/152088>.
8. Серебряк С. В. Сутнісні аспекти поняття «спеціальний правовий режим господарювання». *Юридичний науковий та електронний журнал*. 2023. № 2. С. 253–257. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/57>.
9. Задихайло Д. Д. Екологічне господарювання у системі екологічних відносин: проблема правової інституціоналізації. *Проблеми законності*. 2016. № 135. С. 95–103.
10. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15>. (дата звернення: 28.11.2025).
11. Про альтернативні види палива : Закон України від 14.01.2000 р. № 1391-XIV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1391-14>. (дата звернення: 28.11.2025).
12. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 430-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p>. (дата звернення: 28.11.2025).
13. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2320-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20#Text>. (дата звернення: 28.11.2025).
14. Оверковська Т., Оверковський К. Правові аспекти забезпечення «зеленої» економіки. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 4(22). DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4\(22\)-684-697](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-684-697).
15. Стан та потреби бізнесу для екологічного післявоєнного відновлення: результати опитування. CID. 2022. URL: <https://cid.center/the-state-and-needs-of-businesses-for-post-recovery-ecological-recovery-survey-results>. (дата звернення: 28.11.2025).
16. Бойко О. Законодавство про екологію: що змінилося протягом 2022 року. *Mind*. 2022. URL: <https://mind.ua/openmind/20251329-zakonodavstvo-pro-ekologiyu-shcho-zminilosya-protyagom-2022-roku>. (дата звернення: 28.11.2025).
17. Поясник Г. Роль екологічного підприємництва в умовах післявоєнної відбудови. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-11>.
18. Бобкова А. Щодо правового режиму екологічного підприємництва у контексті договору про асоціацію України з ЄС. URL: <https://files.core.ac.uk/download/pdf/132412575.pdf>. (дата звернення: 28.11.2025).

19. Механізм структурних зрушень в економіці України / В. Кононенко та ін. ; ред. В. Кононенко. Київ : Інститут економіки НАН України, 2002. URL: <https://surl.li/zzopr>.

20. Porter M. *On Competition*. Updated and expanded edition. Boston : *Harvard Business Review Press*, 2008.

Vereshchuk Alina, PhD Student of the Department of Environmental Law of Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0009-0006-4008-7691

Environmental Management as a Driving Force of the Green Economy (Legal Aspect)

The article provides a comprehensive analysis of the legally significant features of environmental management as a structural element in the development of Ukraine's "green" economy. The study examines the normative foundations of environmental entrepreneurship, covering energy, transport, and waste management policies, and analyses their correlation with European approaches to environmental safety. It is demonstrated that the current legal framework remains fragmented and requires systematic modernization in light of contemporary ecological challenges, including the consequences of war and the obligations arising from the implementation of EU directives.

The article identifies three key dimensions of environmental entrepreneurship: as an object of legal regulation, which includes environmental standards, restrictions, and control procedures; as an instrument for implementing state environmental policy through market, incentive, and administrative mechanisms; and as an economic actor requiring a special legal regime due to the specific nature of environmentally oriented activities.

Criteria for assessing ecological impact are formulated, including emission reduction, resource efficiency, the introduction of environmentally friendly technologies, and the restoration of natural resources. Significant attention is paid to the classification of environmental management actors based on types of activity, the nature of environmental impact, commercial or non-commercial orientation, and territorial specifics, particularly in the context of post-war recovery.

The article further analyses the influence of external and internal factors on the development of legal mechanisms for economic greening, including the role of international obligations, the level of innovation potential, and public environmental awareness. It is substantiated that the effectiveness of the "green" transformation depends on the state's ability to ensure a balanced regulatory environment and effective incentives for business.

Keywords: *environmental entrepreneurship; green economy; legal regime; legal capacity; ecological impact; sustainable development; state support; eco-technologies; environmental policy; post-war recovery.*